

Josep PERARNAU

NOVES NOTÍCIES SOBRE RAMON LLULL I LUL·LISME A ALEMANYA, SEGLES XIII-XV

És no sols possible, ans fàcil, que algun lector hagi obert uns ulls ben grans en llegir el títol d'aquestes pàgines, recordant (i retraient-me) que no fa pas gaires anys, un servidor mateix vaig desqualificar com a anacronisme parlar d'Alemanya en els darrers segles medievals i propugnava que hom es referís a l'Imperi Romano Germànic, ja que en la Baixa Edat Mitjana encara constituïa una unitat cultural en el sentit que des de Danzig al nord fins a la frontera amb els Estats Pontificis al Sud tota aquella zona vivia dins l'única comunitat cultural superior alimentada i unificada per les mateixes Universitats, les del Centre i Nord d'Itàlia, a les quals es començaven d'afegir les pròpies de les capitals alemanyes. Deia així:

«I heus-nos arribats al nucli d'Europa, l'imperi Romano Germànic. I parlo amb tota consciència de l'Imperi perquè és anacrònic parlar d'Alemanya o d'Itàlia en el pas del segle XIV al XV. Per convèncer-se'n només cal donar una ullada a un atlas històric».¹

L'estranyesa pot ésser encara major davant una formulació que sembla donar a entendre que Llull s'hauria trobat o seria documentat a Alemanya durant el segle XIII.

Cal, doncs, precisar el sentit del títol: hi empro el topònim 'Alemanya' en el sentit que té actualment, perquè les dades que avui ofereixo no procedeixen d'alguna zona més o menys marginal de l'Imperi Romano-Germànic, ans només del territori que forma actualment la 'Bundesrepublik Deutschlands'. I quant a una possible estada de Ramon Llull per aquelles contrades, res de res, ans només la notícia, arribada entorn el 1290 a Regensburg (Ratisbona), d'un personatge passablement estrany que hauria arribat a París venint 'd'A-

---

1. *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 2 (1983), 146, i dedicava les pàgines següents, fins a la 154, a recordar els volums manuscrits anteriors al 1440, localitzables o almenys documentats entre Florència i Danzig i el Canal de la Mànega. Tres anys després Francesco SANTI, *Osservazioni sul manoscritto 1001 della Biblioteca Riccardiana di Firenze, per la storia del Lullismo nelle regioni meridionali dell'Impero nel secolo XIV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», V (1986), 231-267, col·locava la seva aportació dins el marc esbossat en l'article acabat de citar; i, sense cap intenció, el manuscrit 1001 de la Riccardiana, ara a Florència, però copiat a San Girolamo della Cervara prop Gènova «per manus fratris Nicolai de Muk(k)enwalt de Prussia», sembla una confirmació de l'esmentada continuïtat de l'alta cultura entre les diverses zones de l'Imperi Romanogermànic.

ràbia' i hauria protagonitzat certes actuacions, que no sembla que puguin ésser atribuïdes a ningú més que a Ramon Llull; es tracta, doncs, de la primera estada de Ramon Llull a París, que s'hauria fet tan cèlebre que hauria repercutit fins a Regensburg.

Comencen, doncs, per llegir la dita notícia, fa vora cent-cinquanta anys integrada i publicada en un dels volums més primitius dels «*Monumenta Germaniae Historica*»:

I.

EBERHARDI ARCHIDIACONI RATISPONENSIS ANNALES
(«*Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum*»,
XVII, Hannover, Hahn 1861, 595), circa 1287

«Eodem etiam tempore venit quidam Parysius de Arabia, homo proveccte etatis, qui promittebat, se per quasdam figuras, non tamen artis notorie, brevi tempore omne scibile scolaribus traditurum. Qui, cum a magistris et cancellario examinaretur, apparuit de quaestionibus cuiusque scientie probabiliter respondere; tamen, quia in traditione sue scientie modum philosophicum non habuit, a scolaribus suis breviter est relictus, et sic sue scientie evidens vestigium Parisius non reliquit».

La màxima confirmació que el paràgraf es refereix a Ramon Llull és la comparació amb el paral·lel de la *Vita coetanea* sobre la seva primera estada a París, que, essent totalment independents l'un de l'altre, repeteixen, a almenys vint anys de distància entre ells, pràcticament les mateixes informacions, com són els exercicis estatutaris de control previs a la graduació i el poc èxit entre els estudiants:

«Veniens ergo Raimundus Parisius tempore cancellarii Bertoldi, legit ibidem in aula sua *Commentum Artis generalis* de speciali praecepto praedicti cancellarii.

«Perlectoque Parisius illo commento, ac ibidem uiso modo scholarium, ad Montem rediit Pessulanum. Vbi de novo fecit et legit etiam librum ipsum uocans eundem *Artem ueritatis inuentiuam*; ponendo in ipso libro, nec non et in omnibus aliis libris, quos ex tunc fecit, quattuor tantum figuras, resecatis seu potius dissimulatis propter fragilitatem humani intellectus, quam fuerat expertus Parisius, duodecim figuris ex sedecim, quae prius erant in Arte sua»².

I ara analitzem cada una de les frases de la notícia:

---

2. Raimundi LULLI, *Opera Latina, Vita coetanea* (en endavant, abreujat VC), curante HARADA, CC CM xxxiv, 283, líns. 225-235, Turnhout, Brepols,

1. «Eodem etiam tempore...» (VC: «tempore cancellarii Bertoldi»). Encara que no porti data, aquesta anotació de crònica pot ésser datada amb considerable aproximació, car es troba al bell mig d'altres que ho són; les més veïnes pertanyen als anys 1277, 1281, 1282, 1291, 1284 (les immediatament anteriors) i als 1285, 1288 i 1287 (les immediates següents). L'anada primera de Ramon Llull a París sol ésser assignada a l'any 1287 (PLATZECK, I, 22); i cal tenir en compte que la informació de Regensburg pressuposa que l'estada parisenca d'aquell personatge estrany ja s'ha acabat, encara que no hagi passat gaire temps, i que aquell personatge se n'ha endut, encara que no, certament, un èxit entre l'estudiantina, sí el títol acadèmic de 'mestre en arts' (1288 o 1289?); també cal tenir en compte que havia passat el temps necessari (mesos) perquè la notícia arribés a Regensburg (actual Baviera): la notícia, doncs, ha d'haver estat escrita els primers anys de la dècada dels 1290 (recordem que la segona notícia anterior és del 1291); per força, doncs, hagué d'ésser escrita després d'aquesta data.

Ací és important la precisió de la *Vita coetanea*: «...tempore cancellarii Bertholdi»; cerquem elements de judici en al *Chartularium Universitatis Parisiensis*, cura Henrici DENIFLE, auxiliante AEmilio CHATELAIN, II, París, Delalain Frères 1891, 23, núm. 551, i nota dels editors al qualificatiu de 'cancellario ecclesie Parisiensis', del 1288 XX 31; la dita nota diu així:

«Ex hoc apparet magistrum Bertaudum de Sancto Dyonisio non ante finem anni 1288 cancellariam Parisiensem obtinuisse... Hinc corrigenda sententia in *Hist. litter. de la France*, XXIX, 14, note 1, Bertaudum ab anno 1287, immo fortasse a fine anni 1285 cancellarium fuisse. In Vita antiqua Raimundi Lulli legitur, eum post mortem Honorii IV curiam Rom. reliquisse et Parisios pervenisse «tempore cancellarii Bertholdi» (*Acta SS. junii*, tom. V, 645, n° 62). Hoc non ante finem anni 1288 evenisse, minime an. 1287, ut in *Act. SS.* assertio esse videtur, nunc omnino certum fit. Bertaudus usque ad finem anni 1295 officio cancellarie functus est».

Si doncs, segons la VC, (CC CM XXXIV, Turnhout, Brepols 1980, 283, 225-227), tant la vinguda com la lectura de l'*Art* (i l'examen per al magisteri) s'escaigué en temps del canceller Bertaud, ambdós fets tingueren lloc entre el 1289 i el 1295 i, diria, o en o no massa lluny del 1289.

2. ,...venit...': tant Regensburg com la VC empen el verb ,venire'; si, doncs, aquell personatge de l'Aràbia ,vingué' a París, el redactor de la notícia de Regensburg exactament igual que el de la VC s'estaven a París; per tant la notícia de Regensburg fou redactada a París i tramesa (o d'alguna manera arribada) a Regensburg; i quant a la tramesa o a l'arribada de la notícia a Regensburg, no puc eixar d'esmentar aquella hipòtesi, a la qual encara féu referència Dama Frances YATES, la d'una escapada del mateix Ramon Llull «a Alemanya, i més concretament al monestir de Regensburg» entorn al mateix temps

de la primera estada a París.³ Crec, però, que no necessàriament el dia i l'hora de la primera arribada de Llull a París s'ha de col·locar a partir del començament del 1289, en què estrenà cancelleria Bertaud de Sant Dionís (*Chartularium...*); ell podia trobar-se ja a París quan, entronitzat Bertaud, Llull tingué accés a la seva càtedra (VC), pogué presentar l'*Art* i se sotmeté a l'examen de canceller i mestres (Regensburg); aquest és el nucli de la notícia. Però, per ventura, la importància de la notícia no és tant a París com a Regensburg: com s'explica tant la notícia parisenca recollida per l'ardiaca Eberhard com la hipòtesi d'una visita del mateix Ramon Llull a Regensburg?

3. «...quidam Parisius de Arabia»: darrere la referència a l'Aràbia hi ha l'autoqualificació de ‚christianus arabicus‘, traduïda de la manera normal com encara ara són ‚traduïts‘ els etnotopònims; si diguéssim «venit quidam Parisius de Provincia» s'entendria que darrere ‚de Provincia‘ hi havia un ‚provincialis = Provençal‘; de més a més arribat o almenys procedent d'una terra, que fins feia poc era de sobirania musulmana; sobre aquest aspecte de la vida de Ramon Llull, hom pot veure l'article de Charles LOHR, *Christianus arabicus, cuius nomen erat Raimundus Lullus*, dins «Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie», 31 (1984), 57-88⁴;

4. La ‚homo pro vectae aetatis‘ és la que la població universitària de París podia atribuir a un home que entrava en aquella ciutat universitària als seus cinquanta set anys; Llull hauria nascut entorn el 1232 i hauria arribat a París

---

3. La frase transcrita és de Josep M. RUIZ SIMON, *La transformació del pensament de Ramon Llull durant les obres de transició cap a l'etapa ternària*, dins «Actes de les Jornades Internacionals Lul·lianes», Palma, 1, 2 i 3 d'abril de 2004: *Ramon Llull al segle XXI* a cura de Maria Isabel RIPOLL PERELLÓ (Col·lecció Blaquerna, 5), Palma de Mallorca i Barcelona, Universitat de les Illes Balears i Barcelona, 2005, 182; «Yates... assenyala la importància que podia tenir, en la difusió de les doctrines de l'incitible Escot, la *Clavis physicae*, obra que compendiava el *Periphyseon* i que ha estat atribuïda a Honorius. El problema d'aquesta hipòtesi és que no sembla que la *Clavis physica* (!) s'hagués difós fora d'Alemanya, on la influència d'Honorius es va deixar sentir, a partir d'un determinat moment entre alguns pensadors relacionats amb el ‚renaixement‘ dionisià de Colònia —com el mestre Eckhart o Bertold de Moosburg. Com a possible solució a aquest problema Yates apuntava, com a improbable, la possibilitat d'un viatge de Llull a Alemanya i més concretament al monestir de Regensburg, on potser havia viscut Honorius com a inclusus o ermità. Però, després d'apuntar aquesta possibilitat, assenyala molt sensatament: “sembla, doncs, en general, més viable que la influència d'Escot hagués arribat a Llull des d'algun punt d'expansió més proper que no pas Alemanya” (YATES 1985: 172)» fa referència a Frances YATES, *Assaigs sobre Ramon Llull*, a cura de Lola BADIA, Barcelona, Editorial Empúries 1985, 172.

4. Aquest estudi fou abreujat, també en el títol *Ramon Llull: «christianus arabicus»*, dins «Randa», 19 (1986), 7-34, i amb el títol *Arabische Einflüsse in der neuen Logik Lulls*, dins *Raimond Lulle. Christianisme, Judaïsme, Islam*. «Actes du Colloque sur R. Lulle». Ruedi IMBACH, Armand LLINARÈS, Charles LOHR, Mario SATZ, Ramon SUGRANYES DE FRANCH, Université de Fribourg 1984 Cf. «Arxiu de Textos Catalans Antics», IV (1985), 574-575, núm. 2.118, i VII-VIII (1988-1989), 564-565, núms. 4638 i 4639.

el o entorn el 1289: cinquanta-set anys; recordem que en el còmput medieval del temps, «a sexagesimo, senectus»; era, doncs, un personatge que fregava la vellesa; col·loquem-li l'hàbit d'home de penitència, tal com el representa poc després de la seva conversió el *Breviculum*⁵ i no dubtarem que feia tot l'afecte d'un ‚homo provecctae aetatis’.

5. ‚figuras, non tamen artis notoriae’: la frase reflecteix la idea generalitzada que el mestre que utilitzava ‚figures’ en el seu ensenyament aixecava la sospita de practicar arts màgiques;⁶ potser la prova més explícita de la mala fama de l'‚ars notoria’ és un petit fragment de ROGER BACON, suara citat per Sebastià GIRALT:

«...hic omnes libri magici debent considerari et diffamari, ut *Liber de morte anime* et *Liber fantasmatum*, et *Liber de officiis et potestatibus spirituum*, et libri *De sigillis Salomonis* et libri *De arte notoria*, et omnes huiusmodi, qui demones invocant, vel per fraudes et vanitates procedunt, non per vias nature et artis»⁷

Hi ha una altra línia d'aportacions al tema, en el llibre de Dominique URVOY, *Penser l'Islam. Les présupposés islamiques de l'«Art» de Lulle* (Études Musulmanes, XIII), París, Vrin 1980, 440 pp., i en els articles del mateix, *Sur les origines de figures de l'«Art» lullien*, dins *Raymond Lulle et le pays d'Oc*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 22, 249-259 (cf. «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 565, núm. 4640); i *La place de Ramon Llull dans la pensée arabe*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 201-220 (cf. «ATCA», XI (1992), 649, núm. 7636).

5. La millor informació sobre Thomas Le Myésier i la seva obra es troba tothora en el llibre de Jocelyn N. HILLGARTH, *Ramon Lull and Lullism in fourteenth-century France*, Oxford, At the Clarendon Press 1971, 172-187, 261-268, 371-376; la seva informació es basa en gran part en el *Breviculum seu electorium parvum* Thomae MIGERII (Le Myésier) ediderunt Charles LOHR, Theodor PINDL-BÜCHEL, Walburga BÜCHEL (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis LXXVII; Raimundi LULLI, *Opera latina*. Supplementi Lulliani Tomus I), Turnhout, Brepols 1990; la làmina II representa en la seva segona part la vestició de penitent de Ramon Llull oficiada pel bisbe de Mallorca; en les làmines següents, Llull és sempre representat amb el mateix hàbit; és preferible veure aquestes reproduccions a color, car es veu ben clara la fractura vital entre el temps anterior a la vestició amb l'hàbit de penitent, perquè abans Ramon Llull era sempre representat amb vestits vermells i després només amb l'hàbit de penitent; en canvi, la reproducció de les làmines del *Breviculum*, al final de l'important llibre del prof. HILLGARTH, són només en blanc i negre i no permeten de copsar els colors.

6. Vaig assenyalar aquesta sospita en el meu *Entorn de l'«Ars No(ta)toria» de Ramon Llull*, dins «Revista Catalana de Teologia», V (1980), 223-227, i em preguntava, sense aventurar-me a donar-hi resposta: «¿Com s'explica que Llull es decidís a intitular *Ars no(ta)toria* una obra seva, quan havia de saber que per aquest sol fet la classificava de forma inequívoca davant els seus contemporanis i la col·locava en companyia, diguemne, dubtosa?» (227). La informació parisenca que ens arriba a través de Regensburg ens certifica que a París succeí exactament allò que em temia i suscità sospites. També ens informa que hom sabé distingir entre les vulgars i conegudes ‚artes notoriae’ i l'Art lulliana, i que també l'informador parisenc havia vist que no era una ‚art’ destinada a proporcionar possibilitats d'obrar meravelles, ans una per a l'adquisició de la ciència.

7. ROGER BACON, ed. A. G. LITTLE, *Part of the Opus tertium of Roger Bacon*, Aberdeen, The University Press 1912, 48; Arnaldi de VILLANOVA, *Epistola de reprobatione nigromanticae fic-*

L'observació que les figures lul·lianes no eren d',ars notoria', evident per a l'informador parisenc d'entorn el 1290, no ho devia ésser per a molts i calgué que fos redescoberta, per exemple per Tomàs i Joaquim CARRERAS ARTAU, *Historia...*, I, 367, els quals es felicitaven perquè tota una autoritat en la matèria, com era i és Lynn THORNDYKE, havia arribat a la mateixa conclusió. Sobre aquest tema hom pot veure Benoît GRÉVIN et Julien VÉRONÈSE, *Les anges dans l'Ars notoria. Révélation, processus visionnaire et angéologie*, dins «Mélanges de l'Ecole Française de Rome. Moyen Âge», 114 (2002), 813-849, amb dades sobre la natura d'aquella ,ars', el seu pretès origen en Salomó i bibliografia actual; i del mateix autor, *Les «caractères» magiques au Moyen Âge (XIIIe-XIVe siècle)*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 162 (2004), 305-379. Des del primer moment, doncs, resultava clar que aquell nou mestre, tot i utilitzar ,figures', no practicava la màgia; per part de Lull, en canvi, hi ha una exposició de la seva proposta sobre eleccions de persones en l'*Ars notatoria/Ars notoria* (PLATZECK, *Chronologischer Werke-Katalog*, dins *Raimund Lull*, II, 4, núm. 4): o també el redescobriment de la proposta lul·liana d'elecció en el llibre de Jordi GAYÀ, *Ramon Lull, Ars notoria. Introducció, edició, traducció y notas*, Madrid, CITEMA 1978, 86 pp., i darrerament en Friedrich PUKELSHHEIM, *Auf den Schultern von Riesen: Lull, Cusanus, Borda, Condorcet et al.*, dins «Litterae Cusanae. Informationen der Cusanus Gesellschaft», 2 (2002), 3-15; resumit dins ATCA, XXV (2006), 827-828, núm. 19517. En Ramon Lull, però, el tema de les ,artes notoriae' o d'endevinació i eficàcia màgica, fou substituït pel de la predestinació en el *Llibre de contemplació: De la XXXVIII distinció, en la qual és tractat de predestinació*, OE, II, 104, distinció formada pels capítols 265-268 i el corresponent arbre, el text dels quals es troba a les pàgines 804-820.

6. «... promittebat se... brevi tempore omne scibile scolaribus traditurum». Encara el 1308, en posar punt final a l'*Ars generalis ultima*, determinava l'espai de temps que caldria a un estudiant per a dominar-la, segons que ell fos molt o poc o gens intel·ligent:

«De decima tertia parte et ultima. Quae est de doctrina

«... Secundum quod sunt tres gradus comparationis, uidelicet bonus, melior, optimus, sic ista scientia habet tres gradus ad addiscendum secundum ipsam. Nam homo, habens optimum intellectum, et fundatum in logica et in naturalibus, et diligentiam, poterit ipsam scire duobus mensibus. Vno mense per theoreticam, et altero mense per practicam. Homo habens intellectum meliorem, fundatum in logica et in naturalibus, et diligentiam, potest ipsam scire quattuor mensibus: Duobus per theoreticam, et duobus per practicam. Homo habens intellectum subti-

---

cionis (De reprobatione maleficiorum), edició a cura de Sebastià GIRALT (Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia, VII/1), Barcelona, Universitat de Barcelona i Fundació Noguera 2005, 29, nota 26; cf. 64, nota 17.

lem et bonum, et fundatum in logica et in naturalibus, et bonam diligentiam, poterit ipsam scire medio anno, uidelibet tribus mensibus per theoreticam, et tribus mensibus per practicam. Et si non poterit addiscere isto tempore, signum est, quod ipse habet rudem intellectum, et quod non habet bonam diligentiam, aut est occupatus in aliis. Et talis homo numquam addiscere poterit ipsam»⁸.

7. Un altre punt confirmat per aquest paràgraf és l'examen a mestre: «qui cum a magistris et cancellario examinaretur, apparuit de questionibus cuiuscumque scientie probabiliter respondere».

En aquesta frase hi ha dos punts: el de l'examen (,examinaretur') i el del seu resultat.

El fet de l'examen és documentat per la frase; «...cum a magistris et cancellario examinaretur»; el ,cum' diu que el tal examen existí, perquè li posa el ,quan': «quan el sotmeteren a examen, resultà clar que...». Hi ha, encara, un detall, el del tribunal, en aquell cas format pels mestres, cal suposar de la facultat d'Arts, i pel canceller.

El resultat conté dues informacions. La primera és que sortí victoriós de l'examen, car respongué satisfactòriament «de quaestionibus cuiuscumque scientiae, a les preguntes de qualsevol ciència»; el ,probabiliter' no s'ha d'entendre en el sentit actual de ,probablement', ans en el de ,donant proves', ,demostrant', és a dir, amb raonament exposat a tall de demostració. L'altra informació no és formulada explícitament pel text de Regensburg, però s'ha de deduir, en el sentit que era el resultat connatural d'un examen superat; i en aquest sentit, aquesta deu ésser l'única informació relacionable amb el títol de ,mestre' i no sols relacionable, ans confirmadora del dit títol. Més encara, permet de refer aquell acte d'examen i de treure'n la conclusió que fou plenament satisfactori: «apparuit de quaestionibus cuiuscumque scientie probabiliter respondere», afirmació que clarifica el possible dubte no pas entorn al títol de ,mestre', però sí entorn al camí, seguint el qual havia pogut ésser adquirit; i no pas en el sentit que Ramon Llull sigui sospitós d'haver actuat de forma incorrecta, però sí en el sentit que alguna vegada el canceller no sembla haver estat una mostra exemplar de gestió legal; i els amics de Llull podrien haver fet la resta. Ara aquesta darrera possibilitat és exclosa, però com a possibilitat, ni que sigui remota, es veu que existia. En dona testimoni l'estudiant rector de la Universitat, mestre ,Johannes dictus Vate', en una seva denúncia directament adreçada al personatge que era el canceller, citat nominalment en la VC, Bertaud de Sant Denis:

«...aliqui de familia vestra, aliqui alii laici, mulieres et etiam istriones, gracias venales eis a vobis concessas per villam sepius detulerunt publice ad vendendum;

8. Raimundi LULLI, *Ars generalis ultima Lvgduni anno MCCCC incepta Pisis anno MCCC-VIII ad finem perducta*, edidit Aloisius MADRE (Raimundi Lulli Opera latina, tomus XIV), Tvrnholti, Brepols 1986, 515, lín. 22- 516, lín. 37.

nec querebant nobiles nec scientes, sed simpliciter ignorantes, qui tamen possent suam ignorantiam redimere per multam pecunie quantitatem...», *Appellatio mag. Johannis, dicti Vate, rectoris Universitatis, contra magistrum Bertaudum de S. Dyonisio, cancell. Parisiensem*, dins *Chartularium...* (cit.), II, París 1891, 43-46, núm. 596 (1290 VIII 6).

Sortosament, l'informador parisenc de l'ardiaca de Regensburg és testimoni que cap d'aquestes possibilitats no entraren en l'atorgament del títol de ,mestre en arts' a Ramon Llull. Per a ell, aquell ,provectae aetatis vir' de l'Aràbia, havia sortit victoriós de l'examen davant el tribunal de mestres i canceller, i ningú no pot posar en dubte la plena validesa de la conseqüència, que era el títol universitari.

Encara hi ha en la notícia de Regensburg una terça informació, confirmada per la VC: l'allunyament dels alumnes per la complicació de la primera versió de l',Art', el final de l'aventura Parisenca, el retorn a Montpeller i la primera simplificació de la dita ,Art'.⁹

8. Com s'explica la presència a Regensburg del paràgraf copiat per l'ardiaca Erhard. El text fa tot l'efecte d'un fragment de lletra: fou adreçada per un amic seu a un antic estudiant de París, delerós de tenir notícies d'aquella universitat? Deu ésser la suposició més adient, encara que no puc estar-me de recordar que fra Albert el Gran, mestre de París, havia estat bisbe de Regensburg, però les seves biografies fan constar que en els moments de la nostra notícia ja no s'hi estava, car havia tornat a Colònia. No seria, doncs, a través d'ell que s'explicaria la informació parisenca a Regensburg.

---

9. Sobre aquella nova estada a Montpeller i la simplificació de l',Art', hom pot veure les pàgines d'Armand LINARÈS, *Raymond Lulle à Montpellier: la refonte du ,Grand Art'*, dins *Raymond Lulle et le Pays d'Oc* («Cahiers de Fanjeaux», 22), Tolosa de Llenguadoc, Privat éditeur 1987, 17-32; notícia dins «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 565-566, núm. 4642. Aquest treball de simplificació de l',Art' és objecte d'exposició en totes les introduccions generals a l'obra de Ramon Llull. Darrerament s'hi acaba de referir Josep M. RUIZ SIMON, *La transformació del pensament de Ramon Llull, durant les obres de transició cap a l'etapa ternària*, dins «Actes Lullianes», 167-196, entre les quals em sembla particularment rica de dades per al nostre tema la 187: «A París, tot comentant l'*Art demonstrativa*, Llull va revisar en profunditat els pressupòxits filosòfics sobre els quals es fonamentava el seu projecte epistemològic: la seva teoria del coneixement, la seva filosofia natural, la seva manera d'entendre la causalitat. I aquesta revisió, els continguts de la qual impliquen l'adhesió de Llull a les doctrines del bloc doctrinal dionisiànoproclità que animà el ,renaixement' dels estudis dionisians, és indestriable de la reformulació de l',Art' que posteriorment va fer a Montpeller amb l'*Ars inventiva veritatis*»; les pàgines finals contenen una abundant bibliografia sobre el tema (193-196).

II.

NOVES CÒPIES DE TEXTS LUL·LIANS, A BAVIERA, 1454

Entre l'anotació anterior i aquesta hi ha més de cent-cinquanta anys de distància i resulta que aquell personatge tan estrany escriví llibres que, després d'un segle i mig, encara atreien l'atenció dels lectors i eren copiats,¹⁰ justament a Baviera, aquesta vegada no pas a Regensburg, sinó en un poblet prop la ciutat (episcopal) de Passau; heus-ne la prova: en el seu recent *Catalogue of dated and datable Manuscripts c. 888-1600 in London Libraries*, I, The British Library 2003, 88, núm. 243, Pamela R. ROBINSON presenta el ms. Wellcome 441, ff. 11-61, amb el següent paràgraf que copio:

---

10. Tal com ja sabem per les pàgines de les *Consideracions diacròniques...* (cit, en la nota 1), la còpia de texts lul·lians en les regions de l'Imperi romanogermànic abans del 1430 fou com un degotall que ha deixat rastre en qualsevol zona, amb predomini de les meridionals, fins i tot amb el perill de localitzar en un lloc germànic concret la còpia de text(s) que foren transcrits a Catalunya, per la facilitat de confusió entre la vila de Berga i el lloc de Bergen. A fi d'evitar la dita confusió, transcriu allò que vaig escriure pensant que la repetició de la nota pot contribuir a evitar la confusió. Deia així en la pàgina 151: «Ara toca recordar aquell Albert de Greifswald (Albertus de Grippeswaldis), el qual acabava de copiar els tres primers llibres del *Llibre de contemplació* en traducció llatina [és l'actual Clm. 10.518] el 19 de gener de 1419 a Berga. I encara que la dinàmica de la meua tesi es veuria reforçada si aquesta còpia hagués estat realitzada en algun Berg o Berge d'Alemanya, les dades objectives assenyalen vers Berga de Catalunya».

I en nota (la 91) afegia: «Les dades objectives són aquestes: les filigranes del paper són les normals a Catalunya i no a Alemanya el 1419. Més encara, una de les dues que figuren en el nostre volum, l'unicorn com el que en la recopilació de Francesc de BOFARULL porta el núm. 695, resulta que és documentat justament a Berga i justament l'any 1419 en documentació de Barcelona, ACA. Hom pot veure Francisco de BOFARULL Y SANS, *Animals in Watermarks*, *Hilversum* 1969, reproducció 695, i pàg. 69, on hom pot trobar aquesta referència: «695. (Date) 1419-20 (Plate (!) (Place) from which dated or sent) Berga (Where document is preserved) ACA RP 121». Sembla que no ha d'estranyar la presència d'un copista alemany a Catalunya en aquell moment, car també consta l'activitat a Girona, i potser en d'altres llocs, el mateix 1419, d'un altre escrivà alemany, Theodericus de PALUDE de Dottmehen «nationis Alamanie», el qual el 24 de març acabava a Girona un *Repertorium Iuris Canonici* de Petrus de BRACO. La notícia consta a través d'un inventari del monestir de Ripoll de l'any 1649, publicat per Gerardo MARTÍNEZ DíEZ, *Dos catálogos inéditos de la biblioteca del monasterio de Ripoll*, dins «Hispania Sacra», XXII (1969), 386, núm. 3. El mateix Teodorici copià, també a Catalunya, l'obra de Bartolo da SASSOFERRATO, *Lectura super prima parte Digesti Novi*, volum que ara es troba a Madrid, BN ms. 12085. Vegeu una descripció d'aquest volum, amb el colofó, en Antonio GARCÍA GARCÍA, *Iter Hispanicum* (Codices Operum Bartoli a Saxoferrato recensiti, II), Florència 1973, 69; aquestes notícies han estat recollides pel mateix autor en el seu resum *Bartolo de Saxoferrato y España*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 9 (1974-1979), 439-467.»

No és estrany que en aquells anys copistes alemanys treballessin a Catalunya: segurament eren escriptors partidaris de Benet XIII, encara viu, que l'havien acompanyat en la seva retirada a Peníscola, definitiva des del començament del 1416, i, després de la Sostracció d'Obediència (Perpinyà, 6 gener 1416), s'havien hagut de dispersar per on trobaven feina; a Berga hi havia un convent de framenors.

«Fol. 61v (in red): 'Scripta sunt hec per Stephanum lannkchamer de Patauia [Passau] Clericum eiusdem diocesis Anno M^o cccc^o liiij In die Sanctissimi principis apostolorum beati Petri ad Vincula In oppido Praunaw [Brunau] duce ludwico regnante per Bauoariam [Ludwig IX, 1450-1479]'. Part of a compilation of Lull's works written by Stephen and by another, unnamed, scribe working in collaboration; thus fols 291-315, containing 'Aliqua puncta artis generalis', was begun by Stephen and concluded by the second hand. Elsewhere (fols. 187-206, a gloss of the *Ars generalis*) Stephen corrected the second scribe's work; and in fols. 231-290, 'Disputatio quinque sapientum', written by the second scribe, Stephen provided the rubrics. Fols. 1-10, 72-119, 207-230 are by Stephen alone, the second scribe writing fols 131-186 and 187-206. Fols. 62-71 and 120-130 are blank.»

«Moorat, pp. 293-295; MMBL, I, 397».

En aquest moment, la fitxa anterior acabada de transcriure podria ésser completada amb una altra referència, la del CC CM, CXIII, Turnholt, Brepols 1995, LI, on Jordi GAYÀ dona una millor identificació dels tractats: *Tabula generalis* en els ff. 11-72; *Logica nova* en els 93-116; *Ars compendiosa*, en els 133-185; i la *Disputatio quinque hominum sapientum* en els 231-290. Però per ventura el punt més important és que la descripció anglesa dona un nom nou, el d'un copista, de més a més, amb la seva datació ben escairada, per al lul·lisme germànic: Stephen Lannkchamer, de Brunau. Les dades que ens dona Pamela R. ROBINSON ens diuen que ell era el responsable de la feina, car no sols corregeix la còpia del segon escriptor, sinó que completa amb les corresponents rúbriques la *Disputatio quinque hominum sapientum*, escrita per l'ajudant. Si Stephen no treballava per encàrrec, ans per compte propi, les dades que ens proporciona el manuscrit Welcome 441 ens permeten de col·locar el seu nom en el quadre del lul·lisme germànic de mitjan segle XV, una mica en una de les línies (observades les distàncies) de Nicolau de Cusa, que també dedicà temps a copiar obres de Ramon Llull; i si el dit Stephen treballava per encàrrec, aleshores el nom que hauria de figurar en el quadre és el del comitent, per ara o almenys per a mi, desconegut. Sigui la que sigui la resposta, amb aquesta notícia i la següent, el quadre del lul·lisme germànic de mitjan segle XV resulta poc o molt enriquida; hi podrien haver influït les aportacions del ja esmentat Nicolau de Cusa i de Joan Bolons a Pàdua el 1433.

III.

CONSIDERACIÓ DOCTRINAL SOBRE FE I INTEL·LIGÈNCIA SEGONS R. LLULL
(Vat., Pal. lat. 1590, ff. 88v-90r)

L'actual volum Vat., Palat. lat. 1590, és un conjunt clarament factici, aplec de múltiples unitats.¹¹ El nostre fragment es troba dins un quadern de sis fulls doblats o bifolis de paper, numerats dins el conjunt amb els núms. 86-97; els folis són de 250 × 220 mm, la caixa d'escriptura és de 222 x 145 mm, 45 línies a tota amplada, amb filigrana de cap de bou somat d'antena acabada en creu de sant Andreu (PICCARD, *Ochsenkopf*, zweiter Teil, VII, 518 (p. 418). Només els ff.86-88 són ocupats per un text llatí, que porta com a títol (f. 86r): *Exposita est vita nostra omnibus fortune telis: Inc.: «Lector, etc. Posteaquam ab infantia pene duris preceptoribus...; Expl.: ... post hanc, que cum salute longa sit, vitam sempiternam»*. Immediatament després de copiat el text anterior segueix una anotació, que podria indicar l'autor. Diu: «Oratio Petri Luder de Kisslau, habita coram tota Universitate Heidelbergensi, ydus julii 1456, die videlicet jouis decima quinta mensis». Encara que la lletra dels folis i la de l'anotació sigui idèntica, no m'atreveria, a afirmar que l'autor de la pàgina transcrita fos Peter Luder.

Immediatament després comença una altra mà que escriu tot el nostre text amb lletra gòtica semicursiva clarament germànica; i *ead man in mg sin* deixa aquesta anotació: «Cum *Compendium theologie* Boneventure premittat conditiones primi principii, ex quibus effatur sequentia, patet quam vtile ipsa (!) sint».

«EX RAYMUNDO LULLIY, DE HABITUDINE INTELLECTUS AD FIDEM ET ALIIS DOCTORIBUS, ca. 1456.

«Quia *Ysaie*, 7º. de partu Virginis: «Nisi credideritis, non intelligetis». Amplectentes igitur simpliciter et constantissime fidem, ad tantam possunt in virtute eiusdem fidei sublimitatem intelligentie eleuari, vt in fide intelligant que credunt, ita quod fides diuinorum in se fundat intellectum eorumdem, eum confortans excandescenter supra naturalia sua et erigens, semper tamen fides ad instar subnatantis olei sublimius (re *canc*) exurgit intellectui, et meritum credentium ampliatur. Obiectum enim intellectus est quod quid est, ex 3º *De anima*,¹² quod utique est vniversale, cui obiectum fidei addit addit (!) reuelatio diuina superilluminatione[nem] intellectus agentis. Oportet ergo intellectum et fidem, quamuis generales habitus sint ipsius intellectiue potentie, eam dirigen-

11. Així, per exemple, sembla que el f. 67r tenim un sermó: *Wenck ad populum in die resurrectionis 1451*. Al f. 75r sembla que hi ha resum d'un exercici acadèmic: *Disputatio .1456., feria quinta infra Epiphaniam. Wenck pro blocbet (?) : Utrum emanatio diuinarum Personarum ad intra origo sit et causa creationis rerum ad extra*.

12. ARISTOTELIS, *Opera omnia graece et latine*, vol.III, *De anima*, Lib. III, cap. IV, Paris 1887, 467-468 i 470.

tes, et ex arte concurrere rationes naturales, et ex fide illustrationes supernaturales et divinas; et ita in creditis habere biforem oculum intellectualem, videlicet, artis naturalis et fidei superinfuse.

«Et quia intellectus inferior est fide, idcirco secundum Apostolum, oportet captivare in obsequium Christi,¹³ non penitus abicere, ex quo in natura gratia operatur. In hiis autem, quia quodlibet speciale cadit in aliquod generale et sub confuso capitur notitia distincti, inde ascendere et descendere oportet sire (scire?) ex 2° *Metaphysice*,¹⁴ vt acquiratur ambitus (! [habitus?]) et numerus (?) generalium, et stetur ad irresolubile. Et si in huiusmodi inveniendis rationibus in subsidium fidei, que «argumentum est non apparentium», *Hebr.* XI, [1], inveniatur alii concurrere vel concurrisse nobiscum, tanto amplius exultabimus in gratiarum actione de multiplicatis donis, vnde fortius poterimus omnem sententiam erroneam et infidelem convincere et confutare et convertere, atque laudem Dei per mundi climata dilatare.

«Hec via armatos non onerat nec ebetatur ictibus, nec algoribus aut caloribus dissoluetur, sed quanto plus agitur, tanto virtuosius multiplicatur. [f. 89r] Fides, ergo, non tollit intellectum, sed intellectu augetur et dilatatur. Vnde etiam nec experientia Thome, iussa a Salvatore in imponendo manum in latus eius, abstulit ei fidem, cum dixit: «Noli esse incredulus sed fidelis»,¹⁵ sed potius adduxit.

«Et cum creati sumus ante meritum ad recolendum, ad intelligendum et ad amandum Deum, quare mentiendo illa contemnimus? Nonne preceptum est a Petro «omni poscenti reddere rationem de ea, que in nobis est»,¹⁶ fide? Quomodo ergo illud ex divina ordinatione procedens absque intellectu perficeremus? Hinc etiam beatus Thomas confecit *Summam contra gentiles* in augmentum fidei; et communiter doctores inducunt rationes in ostensione invisibilium et persuasione, per visibilia illa manifestando scalari in ascensu ad intelligentiam eorumdem.

«Albertus, *Super epistola Dyonisii ad Policarpum*, dicit quod «veritas aliarum scientiarum traditur per connexiones sillogisticas necessarias, ex ordine ad principia rationis, et ideo habent veritatem coactivam, etiam resistentes invitos trahere ad se». E contra (?) «veritas Scripture Sacre est supra principia rationis et ergo non deducitur ex illis per aliquas connexiones argumentorum, sed manifestatur quodam superiori lumine divino, quod est quedam res informans conscientiam, ut sibi consentiatur, et ideo non communicatur nisi hiis, qui se convertunt ad ipsam deuote». Quare impeditur (cane *canc*) voluntate scilicet et intentione resistendi, et per consequens incontinentia, scilicet sui voluptate carnis.

«In asserenda igitur fidei veritate, ex priori oportet introducere probationes ex inspiratione Spiritus Sancti; a posteriori vero, ex miraculis, que divinam ostendunt potentiam»,¹⁷ minus tamen principaliter rationes philosophicas, quia adiutorialiter. Nec divina vera rationem excludunt nec complexiones necessarias suorum principiatorum, ad principia sui generis revelata».

13. *II Cor.*, x, 5; cf. *Rom.*, XII, 1.

14. *Ibid.*, vol. II, Paris 1883, 490-492.

15. *Io.*, XX, 27.

16. *IPt* III, 15.

17. *Polycarpo Hierarchae*, dins Sancti ALBERTI MAGNI, *Opera Omnia*, vol. XIV (BORGNET), Paris 1892, 907 i 910.

Cal tenir l'atenció ben oberta, a l'hora d'entendre aquest text: el seu tema no és el, ja en aquell moment de mitjan segle XV tan conegut com discutit durant el segle XIV, de l'acusació antilul·liana de la ,demonstratio articulorum fidei per necessarias rationes', ans només el de la ,intelligentia fidei' gràcies a la col·laboració entre raó humana i fe divina; per això comença amb la frase d'*Is*, VII, 9.¹⁸ Tant com la doctrina sobre la ,intelligentia fidei' per la col·laboració entre coneixement humà (ciència) i fe divina és consubstancial en la doctrina de Ramon Llull, l'acusació de racionalisme a base de la doctrina lul·liana de la ,demonstratio articulorum fidei per necessarias rationes' és conseqüència de la comprensió de la paraula ,demonstratio' segons els presupòsits aristotèlics entorn la demostració.

L'autor hi defensa que els continguts doctrinals de la fe cristiana revestits de ciència, ,a posteriori' segons la fórmula de sant Albert el Gran, confirmen la fe, i en relació als altres poden exposar raons que obliguin moralment la intel·ligència a assentir als articles de la fe.

---

18. Ací és obligat citar Teresa SOLÀ SIMON, «*Nisi credideritis, non intelligetis*». *Lectura d'Is VII, 9 en Ramon Llull*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXII (2003), 579-595.